

المُقْنَع فِي الْحِسَابِ الْهِنْدِي

تأليف
علي بن أحمد نسوي
(٣٩٢-٤٩١ هـ ق)

مقدمه، تصحيح، ترجمه و تعلیقات

محمد مهدی کاوه نیردی

و
رضا فخری عسکری

- سرشناسه : نسوی علی بن احمد، ۳۹۲ - ۳۸۳ ق.
- عنوان قراردادی : المقنع فی الحساب الهندی، فارسی - عربی
- عنوان و نام پدیدآور : المقنع فی الحساب الهندی / تألیف علی بن احمد نسوی (۳۹۲ - ۳۹۳ هـ. ق.)؛ مقدمه، تصحیح، ترجمه و تعلیقات محمد مهدی کاوه یزدی، رضا افخمی عقدا.
- مشخصات نشر : تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب؛ ۱۳۹۱.
- مشخصات ظاهری : هفتاد و دو، ۱۸۳، ۵ ص.؛ نمونه.
- فروست : میراث مکتوب؛ ۲۴۱، علوم و فنون؛ ۱۸.
- شابک : 978-600-203-036-8
- وضعیت فهرست نویسی : فیا
- یادداشت : کتابنامه.
- موضوع : حساب - متون قدیمی تا قرن ۱۴
- موضوع : ریاضیات هندی - متون قدیمی تا قرن ۱۴
- موضوع : ریاضیات اسلامی - متون قدیمی تا قرن ۱۴
- شناسه افزوده : کاوه یزدی، محمد مهدی، ۱۳۳۱ - ، مترجم، مصحح، مقدمه نویس
- شناسه افزوده : افخمی عقدا، رضا، ۱۳۴۲ - ، مترجم، مصحح، مقدمه نویس
- رده بندی کنگره : ۱۳۹۱ ۷۰۳۱ م ۵ / ن ۱۰۱ QA
- رده بندی دیویی : ۵۱۳
- شماره کتابشناسی ملی : ۲۷۴۰۰۵۹

المقنع فی الحساب الهندی

تأليف: علی بن احمد نسوی (۳۹۳ - ۴۹۳ هـ.ق)

مقدمه، تصحیح، ترجمه و تعلیقات: محمد مهدی کاوه یزدی (محقق و پژوهشگر)

و

رضا انجمی (مقدّم، عضو هیئت علمی دانشگاه یزد)

ناشر: میراث مکتوب

مدیر تولید: محمد باهر

مدیر فنی و امور چاپ: حسین شاملوفرد

ترجمه مقدمه به انگلیسی: مصطفی امیری

هروفجین و صفحه‌آرا: علی اکبر حکیم آبادی

چاپ اول: ۱۳۹۱

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

بها: ۷۸۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۰۳-۰۳۶-۸

چاپ: نقره آبی - صحافی: سیاره

همه حقوق متعلق به ناشر و محفوظ است
نشر الکترونیکی اثر بدون کسب اجازه کتبی از ناشر ممنوع است

نشانی ناشر: تهران، ش. پ: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲، دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

E-mail: tolid@MirasMaktoob.ir

<http://www.MirasMaktoob.ir>

دریانی از فرهنگ پرایه اسلام و ایران در نسخه های خطی موجود می نهد. این نسخه ها در حقیقت کارنامه دانشمندان و بالغ بزرگ و هویت نامدهای ایرانیان است. برعمده هر نسلی است که این میراث پرارج را ماسکس دارد و برای شناخت تاریخ و فرهنگ و ادب و سوابق علمی خود به احیا و بازسازی آن اهتمام ورزد.

بایده کوششی که در سالهای اخیر برای شناسایی این ذخایر مکتوب و تحقیق و تبیین در آنها انجام گرفته و صد ها کتاب در سال از دست افتخار یافته هنوز کار نگردد و بسیار است و هزاران کتاب در سال خطی موجود در کتابخانه های دولتی و خارج کشور شناسانده و منتشر شده است. بسیاری از متون نیز اگرچه بارها طبع رسیده و منطبق بر روش علمی نیست و تحقیق و تصحیح مجدد نیاز دارد.

احیاء و نشر کتاب ها در سال های خطی و خطی های است بردوش محققان و مؤسسات فرهنگی. مرکز پژوهشی میراث مکتوب در راستای این هدف در سال ۱۳۷۲ بنیاد و نهاد شد تا با حمایت از کوشش های محققان و محققان، و با مشارکت دانشمندان، مؤسسات علمی، اشخاص و نهادهای علاقه مندان به دانش و فرهنگ بومی در نشر میراث مکتوب داشته باشد و مجموعه ای از دستمندان و منابع تحقیق به جامعه فرهنگی ایران اسلامی تقدیم دارد.

اکبر ایرانی
مدیر عامل مرکز پژوهشی میراث مکتوب

فهرست مطالب

پیشگفتار	سیزده
مقدمه	پانزده
زندگی نسوی	پانزده
تالیفات نسوی	هفده
نسوی و نویسندگان دیگر حساب هندی	نوزده
علم حساب	بیست و یک
سیر تحول حساب در تمدن اسلامی	بیست و سه
شاخه های علم حساب	سی و دو
معرفی کتاب المقنع فی الحساب الهندی	چهل و هشت
چگونگی تصحیح کتاب	پنجاه و چهار
مقالات و آثار منتشر شده در زمینه المقنع	پنجاه و پنج
پی نوشت ها	پنجاه و هفت
فصل اول - متن کتاب	۱
(المقدمة)	۳
المقالة الاولى من المقنع - فی العمل الصّحاح	۵
الباب الاول - فی صور الحروف التسعة و وضع الاعداد بالهندیة و ترتیب المراتب	۵
الباب الثاني - فی زیادة الاعداد بعضها على بعض	۷
الباب الثالث - فی أخذ المیزان للجمع و عمله	۸
الباب الرابع - فی میزان التضعیف	۹

- ٩ الباب الخامس - في نقصان الاعداد بعضها من بعض
- ١٠ الباب السادس - في ميزان التفريق
- ١٢ الباب السابع - في ميزان التنصيف
- ١٣ الباب الثامن - في حد الضرب و اقسامه و عمله في الاعداد الصّاح
- ١٦ الباب التاسع - في ميزان الضرب
- ١٦ الباب العاشر - في حد القسمة و اقسامها و العمل بالصّاح منها
- ١٨ الباب الحادي عشر - في ميزان القسمة
- ١٩ الباب الثاني عشر - في حد الجذر و اقسامه و اخراجه للاعداد الصّاح
- ٢١ الباب الثالث عشر - في معرفة ميزان الجذر
- ٢١ الباب الرابع عشر - في حد الكعب و اقسامه و اخراجه للاعداد الصّاح
- ٢٤ الباب الخامس عشر - في ميزان الكعب
- ٢٥ المقالة الثانية من كتاب المقنع - في العمل بالكسور
- ٢٥ [الباب الاول] - وصفي وضع الكسور بالهندية
- ٢٦ الباب الثاني - في زيادة الكسور بعضها على بعض
- ٢٩ الباب الثالث - في نقصان الكسور بعضها من بعض
- ٣٠ الباب الرابع - في ضرب الكسور بعضها في بعض
- ٣٠ الباب الخامس - في قسمة الكسور بعضها على بعض
- ٣١ الباب السادس - في جذر الكسور
- ٣١ الباب السابع - في كعب الكسور
- ٣٣ المقالة الثالثة من كتاب المقنع - في الصّاح و الكسور
- ٣٣ الباب الاول - في وضع الاعداد الصّاح مع الكسور
- ٣٣ الباب الثاني - في جمع الصّاح و الكسور
- ٣٥ الباب الثالث - في نقصان الصّاح و الكسور بعضها من بعض
- ٣٦ الباب الرابع - في ضرب الصّاح و الكسور في الصّاح و الكسور
- ٣٨ الباب الخامس - في قسمة الصّاح و الكسور على [الصّاح] و الكسور
- ٤١ الباب السادس - في اخراج جذر الصّاح و الكسور
- ٤١ الباب السابع - في اخراج كعب الصّاح و الكسور

المقالة الرابعة من كتاب المقنع - في العمل بالدرج والدقائق	٤٣
الباب الاول - في وضع الدرّج والدقائق وما بعدهما	٤٣
الباب الثاني - في زيادة الدرّج والدقائق بعضها على بعض	٤٥
الباب الثالث - في نقصان الدرّج والدقائق بعضها من بعض	٤٧
الباب الرابع - في ضرب الدرّج والدقائق بعضها في بعض	٤٨
الباب الخامس - في قسمة الدرّج والدقائق وغيرهما من الكسور بعضها على بعض	٥٠
الباب السادس - في جذر الدرّج والدقائق ومادونهما من الكسور	٥١
الباب السابع - في كعب الدرّج والدقائق وما بعدهما من الكسور والحاصل من الكعب	٥٤
فصل دوم - ترجمة متن كتاب	٥٧
[مقدمه]	٥٩
مقالة اول از كتاب المقنع - درباره اعمال مربوط به عددهای صحیح	٦١
باب اول - در شکل ارقام نه گانه و چگونگی نوشتن عددها به روش هندی	٦١
باب دوم - در افزودن اعداد به یکدیگر	٦٣
باب سوم - در امتحان کردن عمل جمع و چگونگی آن	٦٤
باب چهارم - در امتحان عمل تضعیف	٦٦
باب پنجم - در کاستن اعداد از یکدیگر	٦٦
باب ششم - در امتحان عمل تفریق	٦٨
باب هفتم - در امتحان عمل تنصیف	٧٠
باب هشتم - در تعریف ضرب و اقسام آن و (چگونگی) عمل آن در اعداد صحیح	٧١
باب نهم - در امتحان عمل ضرب	٧٤
باب دهم - در تعریف تقسیم و انواع آن و (چگونگی) عمل آن با اعداد صحیح	٧٤
باب یازدهم - در امتحان عمل تقسیم	٧٧
باب دوازدهم - در تعریف جذر و اقسام آن و استخراج جذر عددهای صحیح	٧٧
باب سیزدهم - در شناخت امتحان عمل جذر	٨٠
باب چهاردهم - در تعریف کعب و اقسام آن و استخراج کعب از عددهای صحیح	٨٠
باب پانزدهم - در امتحان عمل کعب	٨٤

۸۵	مقاله دوم از کتاب المقنع - در چگونگی به کار بردن کسرها
۸۵	باب اول - در توصیف من از (چگونگی) نوشتن کسرها به روش هندی
۸۶	باب دوم - در افزودن کسرها بر یکدیگر
۸۹	باب سوم - در کاستن کسرها از یکدیگر
۹۰	باب چهارم - در ضرب کسرها در یکدیگر
۹۱	باب پنجم - در تقسیم کسرها بر یکدیگر
۹۱	باب ششم - در استخراج جذر کسرها
۹۲	باب هفتم - در استخراج کعب کسرها
۹۳	مقاله سوم از کتاب المقنع - در عددهای صحیح و کسری
۹۳	باب اول - در (چگونگی) نوشتن عددهای صحیح با کسر
۹۴	باب دوم - در جمع عددهای صحیح و کسری و (چگونگی) عمل به آن
۹۵	باب سوم - در کاستن عددهای صحیح و کسری از یکدیگر
۹۷	باب چهارم - در ضرب عددهای صحیح و کسری در عددهای صحیح و کسری
۹۹	باب پنجم - در تقسیم عددهای صحیح و کسری بر عددهای صحیح و کسری
۱۰۳	باب ششم - در استخراج جذر عددهای صحیح و کسری
۱۰۳	باب هفتم - در استخراج کعب عددهای صحیح و کسری
۱۰۵	مقاله چهارم از کتاب المقنع - در به کار بردن درجه‌ها و دقیقه‌ها
۱۰۵	باب اول - در (چگونگی) نوشتن درجه‌ها و دقیقه‌ها و مراتب بعدی آن‌ها
۱۰۷	باب دوم - در جمع درجه‌ها و دقیقه‌ها با یکدیگر
۱۰۹	باب سوم - در کاستن درجه‌ها و دقیقه‌ها از یکدیگر
۱۱۱	باب چهارم - در ضرب درجه‌ها و دقیقه‌ها در یکدیگر
۱۱۳	باب پنجم - در تقسیم درجه‌ها و دقیقه‌ها و مراتب بعدی آن‌ها از کسرها بر یکدیگر
۱۱۵	باب ششم - در استخراج جذر از درجه‌ها و دقیقه‌ها و مراتب بعدی آن‌ها
۱۱۸	باب هفتم - در استخراج کعب از درجه‌ها و دقیقه‌ها و مراتب بعدی آن‌ها

فصل سوم - شرح و توضیح ترجمه متن المقنع	۱۲۱
نمایه ها	۱۷۷
۱. کسان	۱۷۹
۲. جای ها	۱۷۹
۳. کتاب ها	۱۸۰
منابع و مأخذ	۱۸۱

پیشگفتار

در آغازین قرن‌های تشکیل حکومت اسلامی در شبه جزیره عربستان توسط پیامبر اعظم، حضرت محمد (ص)، و پس از آن که جنگ و کشمکش بین اقوام مختلف و بنا به دولت‌های مجاور پایان یافت، آرامشی بر سرزمین مسلمان‌نشین حجاز حکم فرما شد و مسلمانان بنا به فرمان الهی و سفارش پیامبر اسلام و جانشینانش، راه علم‌اندوزی را پیشه خود ساختند و در گسترش و احیاء آن بسیار کوشش نمودند.

از جمله علومی که مورد توجه دانشمندان مسلمان قرار گرفت، ریاضیات بود. زیرا ریاضیات ابزار نجوم و نجوم لازمه وقت‌شناسی بود. مسلمانان ابتدا آثار دانشمندان پیش از خود را، که اغلب به زبان‌های یونانی و سریانی و هندی بود، به زبان عربی ترجمه نمودند. سپس با مطالعه این کتب و با هوس و ذکاوتی که در وجودشان بود و با عنایت خاص خداوند، توانستند گام‌های بلندی در پیشرفت علوم، از جمله حساب، بردارند.

از بزرگ‌ترین نتایج این نهضت، انتشار حساب هندی و ارقام هندی در دنیای متمدن است. عرب‌ها این ارقام را هندی می‌گویند، زیرا از هندیان آموخته‌اند و فرنگیان آن را عربی می‌نامند، چون از عرب‌ها گرفته‌اند. نخستین کسی که به صورتی مدوّن این ارقام را از هندی به عربی انتقال داد، ابو عبدالله محمد بن موسی خوارزمی (۱۸۰-۲۳۲ ه.ق) است. با ترجمه کارهای وی به زبان لاتین، علم حساب در غرب رواج یافت و بعدها واژه‌های «الگوریتم» و «الگوریسم» از نام وی گرفته شد.

با ترجمه متون علمی و با انتقال حساب هندی به سرزمین‌های مسلمان‌نشین، بعضی از محققان مسلمان، کتاب‌های متعددی در این زمینه به زبان‌های عربی و بعضاً به زبان

فارسی به رشته تحریر در آوردند. از جمله اولین آثار در زمینه حساب که به زبان فارسی نوشته شده است، کاری است از علی بن احمد نسوی (۳۹۳-۴۹۳ ه.ق) که بعداً آن را به زبان عربی ترجمه نموده است و آن را *المقنع في الحساب الهندي* نام نهاده است. متن اصلی کتاب که به زبان فارسی نوشته شده است، اکنون در دسترس نیست. در کتابی که پیش رو دارید، در ضمن مقدمه‌ای درباره زندگی مؤلف و ویژگی‌های کتاب، به تصحیح نسخه خطی کتاب و ترجمه آن و توضیح بعضی اصطلاحات و ابهامات آن پرداخته شده است. از همه خوانندگان بصیر و آگاه و نقاد انتظار می‌رود بر مصححین منت گذارند. از ابراز نظرات انتقادی خود، هرچند به تصحیح و اژه‌ای، دریغ نفرمایند.

در پایان از آقای دکتر محمد باقری و آقای دکتر غلامرضا جمشیدنژاد اول تشکر نموده و برای این عزیزان از درگاه خداوند قادر متعال آرزوی طول عمر بلند همراه با سلامتی می‌کنیم. هم‌چنین برای مرحوم دکتر رمضان بهداد که متن پیش‌نویس نسخه خطی کتاب را مطالعه نمودند و نکاتی را تذکر دادند، علو درجاتشان را از خداوند متعال خواستاریم. جا دارد از مسئولین محترم مراکز پژوهشی میراث مکتوب که وسائل چاپ و انتشار این اثر را فراهم نموده‌اند، نیز تشکر نماییم.

با تشکر

محمد مهدی کاره یزدی - رضا افخمی عقدا

پاییز ۱۳۸۹

مقدمه

زندگی نسوی^۱

ابوالحسن علی بن احمد نسوی (ولدت: حدود ۳۹۳ هـ. ق در ری، وفات: حدود ۴۹۳ هـ. ق در بغداد)

نسوی در شهر ری، که در آن زمان از مراکز علمی به شمار می‌رفت، به دنیا آمد؛ ولی چون اجداد او اهل نسای^۲ خراسان بودند، به نسوی شهرت پیدا کرده است. وی بخش مهمی از عمر خویش را در ری گذرانده است^۳ و هم‌چنان که در مقدمه کتاب بازنامه^۴ آورده است، از هشت سالگی آرزوی نگهداری جانوران شکاری را داشته است. نسوی با نگهداری پرندگان شروع کرد و با صرف حدود شصت سال از عمر و دارایی‌اش در این راه، کتاب بازنامه را نوشت. خود او می‌گوید: «... در آخر عمر که این کتاب تصنیف کردم، ده سال تمام بود که خانه‌نشینی اختیار کرده بودم و مدت شصت سال تمام عمر و مال درین شغل صرف کردم و کتاب‌ها که اندرین علم نوشته‌اند، چون شکارنامه سامانی و سغدی و هندی و رومی و پارسی به دست آوردم و خواندم و تجربه نمودم. از علم پزشکی و عملش چندان که اندر آمیختن داروها و معاجین و تریاق‌های بزرگ به کار آید، اندوختم».^۵

علی نسوی، معاصر ابوریحان و ابن سینا بوده و خود را شاگرد ابن سینا می‌دانسته است.^۶ ناصر خسرو در ماه ذی‌الحجه سال ۴۲۷ هـ. ق، زمانی که نسوی در سمنان بوده و در آن‌جا کلاس‌های بحث و درس داشته، به سمنان رفته و با او ملاقات کرده است. وی در سفرنامه خود می‌نویسد: «روز آدینه هشتم ذی‌القعدة از آن‌جا (نیشابور) به دامغان

رفتم، غَزَه ذی الحِجَّة سنه سبع و ثلاثین و اربعمائه (۴۳۷ ه.ق) به راه آب خوری و چاشت خوران به سمنان آمدم و آنجا مدتی مقام کردم و طلب اهل علم کردم. مردی نشان دادند که او را استاد علی نسانی می گفتند. نزدیک وی شدم، مردی جوان بود (نسوی در این زمان ۴۴ سال داشته است). سخن به زبان فارسی می گفت به زبان اهل دیلم، و موی گشوده و جمعی نزد وی حاضر. گروهی اقلیدس می خواندند و گروهی طب و گروهی حساب. در انتای سخن می گفت که: من بر استاد ابوعلی سینا (رحمة الله علیه) حین خواندم و از وی چنین شنیدم. همانا غرض او آن بود تا من بدانم که او شاگرد این سیناست»^۷

نسوی در ری نیز به امر تدریس اشتغال داشته و عده ای از درس و بحث او استفاده می کردند و به دلیل مهارت در ریاضیات، به او «استاد مختص» می گفتند.^۸ منزل نسوی خانه حکمت و اندیشه بود و اهل علم و دانش و معرفت در آنجا دور هم جمع می شدند. این خانه، همیشه محل رفت و آمد کسانی بود که خواهان آموختن معرفت بودند.^۹

آن طور که از نوشته های خودش و دیگران درباره او برمی آید، نسوی، اخلاق و رفتاری بسیار نیکو داشته و به علم و هنر علاقمند بوده است. مردی سخاوتمند و مهمان نواز بوده، به گونه ای که هر کس به دیدن او می رفته تا از سر سفره او چیزی نمی خورده اجازه رفتن نداشته است.^{۱۰} از گفته های او است: «مرد، با همت بلند و عزم استوار به مطلوب می تواند برسد، نه با رنج و زحمت».^{۱۱}

نسوی، بسیار طرفدار تخصص در علم و دانش بوده و به هر کس که در جلسه درس او حاضر می شده است، این نکته را یادآور می شده که: «بکوش تا در صناعت خویش کامل شوی؛ و متذوق مباش، چه متذوق را سیری نیست».^{۱۲}

وی در فلسفه و منطق، نجوم، پزشکی، داروشناسی و پزشکی جانوران زبردست و استاد بوده و در ریاضیات، به خصوص هندسه، تخصص داشته است. نسوی از نخستین کسانی است که تعلیمات شیخ الرئیس ابوعلی سینا را در خراسان و عراق منتشر کرده است.^{۱۳} علی نسوی نزدیک به صد سال عمر کرده و تا آخر عمر در سلامت کامل بوده است. ولی ده سال آخر عمرش را به دلیل ضعف بدنی، توانایی راه رفتن در کوی و برزن

را نداشته و خانه‌نشین بوده است.^{۱۴} تاریخ دقیق وفات وی معلوم نیست، اما چون گفته شده که صد سال عمر کرده، باید در حدود سال ۴۹۳ ه.ق دارفانی را وداع گفته باشد.

تألیفات نسوی

نسوی در زمینه‌های مختلف علمی تألیفاتی دارد، ولی اکثر آثار وی در زمینه هندسه است. در این جا اشاره‌ای به آثار وی می‌شود.

۱. اختصار صورالکواکب (کتاب مرتضوی)

این کتاب خلاصه شده کتاب صورالکواکب عبدالرحمان صوفی است که درباره شناخت ستارگان، طول، عرض، جهت، جایگاه و... آن‌ها نوشته شده است؛ و نسوی آن را به سرپرست علویان ری، ذوالفخرین ابوطاهر مطهر بن علی که به مرتضی معروف بوده تقدیم کرده است.^{۱۵} دکتر احمد سعیدان در مقاله‌ای که در کتاب زندگینامه علمی دانشوران راجع به نسوی نوشته است، معتقد است که نسوی در این کتاب نسبت به مرتضی چابلووسی نموده است.^{۱۶}

۲. الاشباع فی شرح الشکل القطاع

این کتاب در شرح قضیه منلائوس است.^{۱۷}

۳. بازنامه

کتابی در مورد بازداری در یک مقدمه و شانزده باب است که دارای اصنیت زیادی از نظر بازداری در ایران قدیم و اسلامی و عادات و رسوم شهرهای آن و اعتقادات مردم در زمینه شکار می‌باشد. نسوی هم چنان که در مقدمه کتاب بازنامه آورده است، بسیاری از کتب بازداری را مطالعه نموده و نتیجه کارش را در این کتاب گرد آورده است. وی در این کتاب اطلاعاتی راجع به فن بازداری در میان یونانیان، رومیان، هندیان، اعراب و ترکان ارائه می‌کند که از نظر تاریخ بازداری و ورزش و تاریخ علوم در کشورهای شرقی مهم و ارزشمند است. این کتاب، نخستین بار، در سال ۱۳۵۴ ه.ش توسط آقای علی غروی تصحیح و به چاپ رسیده است.

۴. التجريد في اصول الهندسة

کتاب مختصری در هندسه مقدماتی است که دارای یک مقدمه و شش مقاله است. نسوی قضیه‌های هندسه را که در نجوم و اندازه‌گیری مساحت و غیره مورد احتیاج بوده است؛ در آن گردآورده و به زبان ساده، آن‌ها را اثبات نموده است.^{۱۸}

۵. الترویة (النسویة)

کتابی در طب.^{۱۹}

۶. تفسیر کتاب المأخوذات ارشمیدس

مأخوذات نام کتابی در هندسه است که ارشمیدس آن را نوشته بوده و اصل یونانی آن از بین رفته است. در این کتاب، قضیه‌هایی که در اثبات قضیه‌های دیگر هندسه کاربرد دارند، آمده است. این کتاب شامل بازده قضیه بوده و «ثابت بن قره» آن را به عربی ترجمه کرده است. نسوی این کتاب را تفسیر نموده و ترجمه آن بارها به زبان‌های دیگر به چاپ رسیده است.

۷. رسالة في المدخل إلى علم المنطق

نسخه‌ای از این رساله در مجموعه‌ای نفیس که در سال ۵۵۸ ه. ق در بغداد رونویس شده و حاوی بیست و هشت رساله است، وجود دارد این رساله بیست و چهارمین رساله و کتاب التجريد في اصول الهندسة نوزدهمین رساله آن است. این مجموعه با شماره ۴۸۷۱ در کتابخانه ظاهریه دمشق محفوظ است.^{۲۰}

۸. رساله در استخراج الضمیر

شهمردان بن ابی الخیر رازی در باب ششم کتاب روضة المنجمین با عنوان «فصل دانستن نیکی و بدی و رواگشتن حاجت» می‌نویسد: «استاد ابوالحسن نسوی رساله‌ای ساخته است در استخراج ضمیر به غایت اختصار و آنچه به کار آید به جای آوردن ضمیر اندرو نهاده، پس فصل دو از آنچه گفته است به عینه اندرین کتاب نوشتم و آن اینست...». سپس آن دو فصل را نقل کرده و از آغاز هر دو فصل معلوم می‌شود که نسوی رساله مذکور را برای شخص بزرگی تألیف کرده بوده است.^{۲۱}